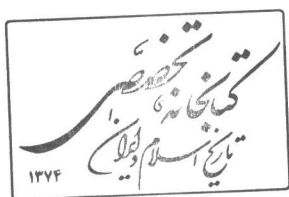


# مناهج الطالبین فی معارف الصادقین

## تألیف:

علی بن حسین بن علی هلالی قزوینی

مشهور به علاء (زنده در ۷۹۳ق)



تحقیق و تصحیح

دکتر احمد بهنامی

کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی

تهران - ۱۳۹۷



---

## مناهج الطالبین فی معارف الصادقین

تألیف:

علی بن حسین بن علی هلالی قزوینی

مشهور به علاء (زنده در ۷۹۳ق)

تحقیق و تصحیح:

دکتر احمد بهنامی

---

شماره انتشار ۴۵۶

ناظر فنی نیکی ایوبی زاده

چاپ اول ۱۳۹۶

شمارگان ۱۰۰۰

بها ۷۰۰,۰۰۰ ریال

شابک ۹۷۸-۶۰۰-۲۲۰-۲۸۸-۸

تمامی حقوق چاپ و نشر این اثر در انحصار کتابخانه، موزه و مرکز

اسناد مجلس شورای اسلامی است.

---

انتشارات و توزیع:

تهران: میدان بهارستان ابتدای خیابان آجانلو؛

تلفن: ۳۳۵۴۸۱۴۶-۸

---

نشانی سایت اینترنتی: [www.Ical.Ir](http://www.Ical.Ir)

نشانی پست الکترونیکی: [Pajooheshlib@yahoo.com](mailto:Pajooheshlib@yahoo.com)

## به نام صورت آرای معانی

میراث مکتوب، مهمترین مؤلفه تمدنی و فرهنگی جوامع انسانی، و بیانگر میزان فرهیختگی و دانایی مردمان هر کشوری است. این میراث که هویت و اصالت فرهنگی و تاریخی هر کشوری را رقم می‌زند، معرف جایگاه علمی و تمدنی آن کشور در جهان است و چندان‌که به احیا، انتشار و معرفی این ذخایر تراثی، اهتمام صورت گیرد، غنای فرهنگی و علمی و آوازه تمدنی جوامع، مشخص‌تر و مشهودتر خواهد بود.

آثار و مآثر اسلامی و ایرانی، که در جلوه نسخ خطی به دست ما رسیده‌اند، گویای عظمت تمدنی و جایگاه بلند علمی و فرهنگی مسلمانان و ایرانیان در گذر تاریخ بشری است و احیای هر اثری از این تمدن، حلقه‌ای گسسته از علوم اسلامی و ایرانی را به هم پیوند می‌زند. هرچه تلاشها برای احیا و معرفی این حلقات، بیشتر باشد، زنجیره تاریخ علم مسلمانان، کاملتر و استوارتر خواهد بود.

علاء قزوینی، مشهور به هلالی، از نویسندگان و شاعران شیعی مذهب سده ۸ق است که در حدود ۷۷۸ق به تألیف تاریخی جامع از ابتدای خلقت تا زمان حیاتش با عنوان

مناهج الطالبین فی معارف الصادقین همّت گماشت. در تألیف آن به منابع مهم تاریخی، ادبی و تفاسیر فارسی و عربی متعدّد، رجوع نموده و بدون قضاوت، تمام روایات و احادیث را نقل کرده است. این کتاب، علاوه بر ارزشهای تاریخی، یکی از کهن‌ترین منابعی است که ابیاتی از شاهنامه و قسمتهایی از متون فارسی دیگر، مانند تاریخ سیستان در آن ثبت شده است.

مهم‌ترین بخش این کتاب، مربوط به گزارش مؤلف از وقایع روزگار خویش، یعنی دوره شاه شجاع مظفری است و اطلاعاتی ارزشمندی درباره این برهه تاریخی در اختیار پژوهشگران تاریخ ایران قرار می‌دهد.

از مصحح این کتاب، جناب آقای دکتر احمد بهنامی که زحمت تصحیح و تحقیق این کتاب را متقبل و متحمل شده‌اند، تشکر و قدردانی می‌کنیم.

سیدعلی عماد

رئیس کتابخانه، موزه و مرکز اسناد

مجلس شورای اسلامی

تقدیم به

استاد دکتر تقی پورنامداریان



## فهرست مطالب

پیشگفتار .....	خ
مقدمهٔ مصحح .....	ذ
دیباچه .....	ا

قسم اول در ابتداء آفرینش عالم و کیفیت آن مشتمل بر چهار باب .....	۱۳
باب اول در بدو فطرت و کیفیت خلقت عالم .....	۱۵
باب دوم از قسم اول در کیفیت آفرینش آسمان‌ها و ماه و آفتاب و غیر آن از ثوابت و سیاره .....	۱۹
تتمه در اسامی آسمان‌ها و آنک هر آسمانی از چه آفریده است و احوال ملایکه .....	۲۲
باب سوم از قسم اول در کیفیت آفرینش زمین و صفات آن .....	۳۷
باب چهارم از قسم اول در قصهٔ جابلقا و جابلسا .....	۵۱

قسم دوم در احوال انبیا و اولیا و خلفا علیهم الصلوٰة و السلام و سیر و طریقه و رسوم ایشان مبنی است بر بیست و دو باب .....	۵۵
باب اول در کیفیت ابوالبشر صفی اللہ آدم اول الانبیاء و المرسلین علی نبینا و علیهم افضل صلوات رب العالمین و تفضیل او بر فرشتگان و احوال فرزندان و توابع و مضافات آن .....	۵۷
سخن در ابتدای خلقت آدم علیه السلام .....	۶۰
کیفیت اخراج ابلیس آدم را علیه السلام از بهشت .....	۷۰
باب دوم از قسم دوم در نبوت و احوال ادریس علیه السلام .....	۸۱
باب سوم در بعثت نوح نبی علی نبینا و علیه السلام و قصهٔ طوفان و توابع و مضافات آن .....	۸۷

- باب چهارم در نبوت و قضایای هود و رسالت و وقایع صالح علیهما السلام و قصه عاد و ثمود و احوال اصحاب حجر ..... ۹۹
- حدیث صالح ..... ۱۰۹
- باب پنجم در بعثت خلیل الرحمن ابراهیم علی نبینا و علیه السلام ..... ۱۱۷
- سخن در هجرت خلیل الله ابراهیم علی نبینا و علیه الصلوٰة و السلام ..... ۱۲۶
- حدیث لوط نبی علیه السلام ..... ۱۳۱
- حدیث اسماعیل بن ابراهیم علیهما السلام ..... ۱۳۵
- حدیث بنای کعبه معظمه شرفها لله ..... ۱۴۳
- حدیث وفات ساره و ابراهیم علیه السلام ..... ۱۴۵
- حدیث اسحق بن ابراهیم علیهما السلام ..... ۱۴۷
- باب ششم در نبوت یعقوب و یوسف علیهما السلام و مکر برادران یوسف با او و حال یوسف در مفارقت یوسف و عاقبت حال یوسف علیه السلام ..... ۱۴۹
- حدیث یوسف علیه السلام ..... ۱۵۰
- باب هفتم در نبوت ایوب علیه السلام و کیفیت حال او در آن مرض و صبر او بر آن واقعه ..... ۱۹۵
- باب هشتم در نبوت شعیب پیغمبر علی نبینا و علیه السلام و احوال او با اصحاب ایکه که قوم او بودند ..... ۲۰۹
- باب نهم در بعثت کلیم الله موسی بن عمران بن فاهث بن لاوی بن یعقوب علیهم السلام و نبوت هرون و قصه موسی با شعیب و احوال او با فرعون و هامان و قارون و قضایای او با خضر علیه السلام و حکایت ذی القرنین ..... ۲۱۳
- حدیث کشته ای که در بنی اسرائیل یافتند ..... ۲۵۲
- حدیث رفتن موسی و یوشع پیش خضر علیهم السلام و احوال ذی القرنین ..... ۲۵۵
- حدیث قارون و قضایای او با موسی علیه السلام ..... ۲۶۸
- حدیث رفتن موسی با بنی اسرائیل به جنگ عمالقه و کشته شدن عوج بن عنق ..... ۲۷۴
- باب دهم در نبوت یوشع بن نون بن افرائیم بن یوسف بن یعقوب علیهم السلام و رفتن او با بنی اسرائیل از بیابان تیه به حرب جباران و نبوت کالب بن یوفنا و زنده شدن الوف حذرالموت به دعای حزقیل علیه السلام که وصی کالب بود ..... ۲۸۷



باب یازدهم در نبوت اشمویل بن علقمه من اسباط لاوی بن یعقوب علیه السلام و پادشاهی طالوت و حرب او با جالوت و ظهور داود و قتل جالوت بر دست داود علیه السلام .....	۲۹۹
باب دوازدهم در نبوت و مملکت داود علیه السلام و قصه لقمان حکیم علیه السلام .....	۳۱۷
باب سیزدهم در نبوت و مملکت سلیمان بن داود علیهما السلام و قصه او با شیاطین و شرح ابتلا و امتحان او و قصه بلقیس و هدهد و فضل آصف بن برخیا و غیر آن .....	۳۳۳
باب چهاردهم در نبوت الیاس و الیسع علیهما السلام و حال ایشان .....	۳۶۷
باب پانزدهم در نبوت صاحب الحوت یونس بن متی و نسب او و الیسع علیهما السلام .....	۳۷۹
باب شانزدهم در نبوت ارمیا بن حلقیا و عزیر بن سرحیا و کیفیت حال ایشان و خرابی بیت المقدس و حکایت بختنصر و عاقبت کار او .....	۳۸۷
باب هفدهم در بعثت عیسی روح الله مسیح بن مریم و احوال ایشان و حدیث زکریا و یحیی و کیفیت قتل ایشان با جرجیس علیهم السلام و حکایت اصحاب الکهف و الرقیم .....	۴۰۱
حدیث کشتن زکریا و یحیی علیهما السلام .....	۴۲۸
ذکر جرجیس علیه السلام و کیفیت قتل او .....	۴۳۰
حدیث اصحاب الکهف و الرقیم .....	۴۳۶
در بعثت خاتم النبیین و سید المرسلین محمد بن عبدالله بن عبدالمطلب صلی الله علیه و سلم و تمامت احوال او و مدّت نبوت و ذکر مغازی و عدد موالی و احوال آبا و اجداد و ازواج و اولاد او صلوات الله و سلامه علیه .....	۴۵۵
سخن در کیفیت ایجاد خاتم الانبیا محمد مصطفی علیه صلوات رب الارض و السماء و صفت انقلاب آن نور از اصلاب رجال طاهرین به ارحام نساء طاهرات .....	۴۹۱
ذکر مولده صلی الله علیه و سلم .....	۵۰۱
ذکر غزواته صلی الله علیه و سلم .....	۵۲۱
باب نوزدهم در خلافت خلفاء الراشدین رضوان الله علیهم اجمعین و مدّت اعمار و زمان خلافت و وقت وفات و شمه‌ای از احوال و وقایع ایشان علی الترتیب بر سبیل ایجاز و اختصار ....	۵۶۷
ابوبکر .....	۵۶۷
عمر الفاروق .....	۵۷۱
عثمان ذی النورین .....	۵۷۴

- ۵۷۷ ..... علی المرتضیٰ کرم اللہ وجہہ
- ۵۸۷ ..... وقعہ جمل
- ۵۹۹ ..... و من حر و بہ وقعہ صفین
- ۶۱۳ ..... و من حر و بہ وقعہ النهروان
- ۶۱۹ ..... فی قتله و وصیتہ
- ۶۳۱ ..... تتمہ
- ۶۳۹ ..... سبط رسول اللہ الحسن بن علی بن ابی طالب کرم اللہ وجہہما
- ۶۵۳ ..... الحسين بن علی بن ابی طالب رضوان اللہ علیہما
- باب بیستم در اسامی خلفای بنی امیہ و بنی مروان و بنی عباس و مدّت خلافت ایشان علی سبیل  
الایجاز و الاختصار ..... ۶۷۱
- مدّت خلافت بنی امیہ و ایام دولت ایشان نود و پنج سال بود و بہ قولی نود و ہفت سال بود و  
ایشان چہارده تن بودند ..... ۶۷۱
- باب بیست و یکم در مقامات و مراتب اولیا و سیرت و طریقت اتقیا ..... ۶۸۵
- باب بیست و دوم در فواید متفرّقه و امثال و حکایات متوّقہ ..... ۷۵۷
- الامثال ..... ۷۶۷
- فی متفرّقات الامثال ..... ۸۱۹
- الحکایات ..... ۸۳۰
- قسم سوم در ذکر ملوک و سلاطین و طبقات و اعمار ایشان و رسم و آیین و شمه‌ای از احوال  
ایشان مرتّب بر چہار باب ..... ۸۵۹
- باب اول در ذکر ملوک فرس ..... ۸۶۳
- اول پیشدادیان ..... ۸۶۳
- صنف دوم کیانیانند ..... ۸۷۳
- صنف سیم اشکانیانند ..... ۸۷۷
- صنف چہارم ساسانیان ..... ۸۷۸
- باب دوم در ذکر ملوک ختای و افرنج ..... ۸۹۵

۸۹۷	باب سوم در تواریخ ملوک و سلاطین که از عهد خلافت آل عباس الی یومنا هذا سلطنت کرده‌اند .....
۸۹۷	اول صفاریان .....
۸۹۸	طایفه دوم سامانیان .....
۸۹۹	طایفه سیم دیالمه .....
۹۰۲	طایفه چهارم غزنیان .....
۹۰۴	طایفه پنجم سلجوقیان .....
۹۰۶	طایفه ششم خوارزمشاهیان .....
۹۱۰	طایفه هفتم چنگزخانیان .....
	باب چهارم از قسم سوم در سلطنت و خلافت پادشاه اسلام مالک رقاب الانام خلد الله ملکه که
	صدر دفتر به توقیع القاب همایون او موشح است و شمه‌ای از مکارم اخلاق و اندکی از قضایای
۹۲۱	ایام دولت او .....
۹۴۷	تصویر نسخه‌های خطی .....
۹۵۵	فهرست نمایه‌ها .....
۹۵۷	آیات .....
۹۸۱	ابیات فارسی .....
۹۸۳	اشخاص .....
۱۰۰۵	اشعار عربی .....
۱۰۲۱	امثال فارسی .....
۱۰۲۳	خاندانها، قبایل، گروه‌ها .....
۱۰۲۷	کتابها .....
۱۰۳۹	مکانها .....
۱۰۳۷	واژگان .....
۱۰۴۱	منابع .....



## پیشگفتار

فکر تصحیح کتاب *مناهج الطالبین فی معارف الصادقین*، اثر علی بن حسین بن علی مشهور به علاء قزوینی، نخستین بار سالها پیش در گفتگو با دوست دانشمندم، آقای دکتر جواد بشری استاد محترم ادبیات فارسی دانشگاه تهران به سراغم آمد. پس از شنیدن توضیحات ایشان، با شوق فراوان به جستجوی نسخه‌های این کتاب پرداختم و مطلع شدم خوشبختانه از قدیمی‌ترین نسخه این کتاب، مورخ ۷۸۱ هجری قمری، که به شماره ۳۴۶۷ در ایاصوفیا نگهداری می‌شود، عکسهایی توسط مرحوم مجتبی مینوی تهیه شده و در کتابخانه ملی و کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نگهداری می‌شود. سرکار خانم حرّی، مسئول محترم نسخه‌های خطی دانشگاه تهران، مانند همیشه با مهربانی به من در دسترسی به این عکسها یاری دادند و عکس نسخه دیگر را، که در سده نهم ه.ق. کتابت شده است، به لطف مسئولان کتابخانه مجلس شورای اسلامی به دست آوردم. پس از مقابله این دو نسخه، توانستم تصاویر بخشی از نسخه سده یازدهم این کتاب را که در ایندیا آفیس در بریتانیا نگهداری می‌شود نیز به دست آورم. علاء قزوینی، نویسنده‌ای توانا و دوستدار اهل بیت رسول (ع) است. کتاب *مناهج الطالبین فی معارف الصادقین* وی از منابع دست اول تاریخ دوره آل مظفر است که اهمیتهای زبانی، ادبی و تاریخی فراوان آن ارزش خاصی به آن بخشیده است به نحوی که در پژوهشهای لغوی و تاریخی، بسیاری از محققان معاصر از نسخه خطی آن بهره برده‌اند، اما تا کنون به چاپ نرسیده است. در طی کار، به تأثیرپذیریهای نویسنده این کتاب از آثار پیش از خود، و تأثیرپذیری برخی از نویسندگان پس از وی از کتاب *مناهج الطالبین فی معارف الصادقین*، پی بردم و یادداشت‌هایی تهیه کردم که در مقدمه و حواشی کتاب به این مسایل پرداخته شده است.

شایسته است اکنون که این کتاب منتشر می‌شود، از کسانی که بی راهنمایی‌ها و حمایت‌هایشان کار تصحیح این کتاب به انجام نمی‌رسید، صمیمانه تشکر کنم. نخست، پدرم آقای محمّد بهنامی

و مادرم خانم ملوک حیدری و خانواده‌ام. استاد دانشمند معزز دکتر تقی پورنامداریان. استاد بزرگوار دکتر محمدابراهیم خلیفه شوشتری، استاد ادبیات عرب دانشگاه شهید بهشتی که بخش اعظم اشعار و نثرهای عربی این کتاب را به دقت مطالعه کردند و نکات فراوانی را تذکر دادند و ایرادات فراوانی را برطرف ساختند. دوستان ارجمند و دانشمند دیگری که بعضی از مشکلات این کتاب را با ایشان در میان گذاشتم و ایشان با راهنمایی‌های خود، گره از کار فروبسته من گشودند: دکتر رضا خبازها، مسعود راستی‌پور، محمدعلی اجتهادیان-که در بخش امثال به من یاری رساند و کتاب قرۃ العین را به من شناساند-، دکتر حمیدرضا سلمانی. فرهاد فروغی که در نمونه‌خوانی به من یاری رساند و نیز علی آرونی. پیداست هرچه تقصیر در تصحیح این کتاب هست، از مصحح است و بس. عزیزان کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی که چاپ این کتاب را در انتشارات خود پذیرفتند، بسی بر من منت نهادند. در این میان، بخصوص، سپاسگزارم از فاضل ارجمند بهروز ایمانی، که در نخستین گفتگو با ایشان درباره کتاب مناہج الطالبین فی معارف الصادقین، دریافتم از مدتها پیش این کتاب را می‌شناسند و نسخه ایاصوفیا را بررسی‌ده و به زیر و بم این کتاب واقفند. نیز از گرامی ارجمند آقای امید سروری سپاسگزارم که بی سابقه آشنایی پیشین، و صرفاً به دلیل اینکه چاپ این کتاب را مفید دانستند، در حق مصحح لطفها کردند. وَ آخِرُ دَعْوَانَا أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ إِنَّهُ نِعْمَ الْمَوْلَى وَ نِعْمَ النَّصِيرُ.

احمد بهنامی

پاییز ۱۳۹۶